

Joanna Kucharzewska

Wstęp

Siódmy tom *Studiów z Architektury Nowoczesnej* opatrzony został tytułem „Z problemów architektury 1 połowy XX wieku”. Zawarto w nim pięć interesujących opracowań, dotyczących obiektów architektonicznych, które powstawały od końca XIX wieku do okresu dwudziestolecia międzywojennego. Łączy je zastosowanie podstawowych metod badawczych w zakresie dzieł architektonicznych tj. rozpoznanie obiektów *in situ* oraz wykonanie różnorodnych kwerend, które pozwoliły autorom na poznanie okoliczności ich powstania. Formalny kształt budynku, determinowany wielorakimi czynnikami, jest wyzwaniem dla każdego miłośnika architektury, jawi się jako intrygujący cel badawczy, w końcu budzi także chęć podzielenia się wynikami żmudnych poszukiwań i pozyskaną wiedzą. Artykuły zamieszczone w niniejszym tomie prezentują efekt wielopłaszczyznowych badań dotyczących konkretnych obiektów architektonicznych – np. kamienic Królewca z początku XX wieku, obiektów zlokalizowanych na terenie Wielkopolski i Pomorza ukazanych z perspektywy odradzającej się Polski, a także paryskiego kościoła.

Tom rozpoczyna rozdział dotyczący budownictwa mieszkaniowego w Królewcu (ob. Kaliningrad) w czasach przynależności do II Rzeszy Niemieckiej, kiedy miasto (wówczas Königsberg) było największym ośrodkiem Prus Wschodnich. Na początku XX wieku, w trakcie intensywnego rozwoju urbanistycznego i architektonicznego, przy ul. Królewskiej powstały trzy kamienice, których historia – aż po czasy współczesne – została przybliżona przez Irinę Belintsevą. Autorka rysuje obraz miasta, prezentuje jego etapy rozwoju, by na tym tle zaprezentować wybrane przykłady. Analiza prowadzona jest zarówno pod względem formalno-stylistycznym jak i z uwzględnieniem informacji źródłowych np. co do funkcji obiektów. W obliczu stanu zachowania budynków, artykuł jest formą ocalenia ich od zapomnienia,

a także uzasadnieniem konieczności powzięcia natychmiastowych działań budowlano-konserwatorskich ratujących ginące zabytki architektury.

Tematyka drugiego rozdziału autorstwa Karoliny Zimnej-Kaweckiej porusza problematykę architektury sakralnej. Rozważania – z dziedziny krytyki artystycznej i ustawodawstwa – prowadzone są w oparciu o realizacje i projekty kościołów powstałych w okresie II Rzeczypospolitej na terenie byłej dzielnicy pruskiej. Równolegle omawiany jest wątek konserwacji i modernizacji zabytkowych wnętrz kościołów a także dostosowywania ich do nowej sytuacji społeczno-politycznej niepodległego państwa polskiego, w której instytucja kościelna miała odegrać znaczącą rolę. Ścisła współpraca między duchowieństwem a władzami państwowymi zapewniała ujednoczenie przekazu społecznego, duchowego i patriotycznego wpisanego w przestrzeń publiczną, w tym w sferę sacrum. Artykuł jest rzetelną prezentacją dylematów osób odpowiedzialnych za artystyczny wizerunek budowli kościelnych, postaw wobec nowej sztuki, poszukiwań narodowego charakteru, niekiedy rozbieżności między konserwatorami a duchownymi w ocenie historycznego wystroju i wyposażenia wnętrz. To wszystko daje obraz skomplikowanego procesu decyzyjnego i wykonawczego, na końcu którego znajdowało się dzieło architektoniczne lub konserwatorskie.

Dwie kolejne części niniejszego tomu dotyczą jednostkowych przykładów lokalnych – pałacu w Przysieku koło Torunia i modernistycznego gmachu Starostwa Krajowego Pomorskiego w Toruniu. Pierwszy, pełniący obecnie funkcję bursy akademickiej prowadzonej przez Caritas, to budynek o wielowiekowej tradycji. Przez niemal czterysta lat, od połowy XVI do początku XIX wieku był częścią folwarku miejskiego, należącego do dóbr pobliskiego Torunia, przynosząc mu określone zyski. Dzieje miejscowości, przedstawione na początku artykułu przez Grzegorza Grąbczewskiego, są wprowadzeniem do zasadniczych rozważań, które koncentrują się na próbie zrekonstruowania stanu obiektu w poszczególnych okresach historycznych. W oparciu o dostępne materiały źródłowe prezentowany jest stan wiedzy o formie budynku w okresie renesansu oraz omówione są zmiany, jakie zaszły w kolejnych stuleciach, które doprowadziły do ukształtowania okazałego pałacu w otoczeniu parku krajobrazowego. Po II wojnie światowej budynek przeszedł na własność Skarbu Państwa i stał się siedzibą Państwowego Gospodarstwa Rolnego, co wiązało się z kolejnymi przekształceniami wnętrza.

Tekst Tomasza Ziemkiewicza poświęcony jest budynkowi, który mieszkańcom Torunia znany jest jako Harmonijka – ze względu na charakterystyczny sposób opracowania elewacji. Pierwotnie budynek przeznaczony był na siedzibę Starostwa Krajowego Pomorskiego, jako że nowa stolica województwa

Pomorskiego, formalnie ustanowiona w 1920 r., wymagała odpowiedniego zaplecza administracyjnego. Na budynek, autorstwa Jerzego Wierzbickiego, trzeba było czekać aż do 1936 r., ale jego okazała bryła pomieściła nie tylko biura starostwa ale także sale Komunalnej Kasy Oszczędności oraz Zarządu Elektrowni „Gródek”. Powojenna historia budynku związana jest z Uniwersytetem Mikołaja Kopernika, obecnie mieści się tu Collegium Minus. Zarysowana w artykule sytuacja Torunia w okresie dwudziestolecia międzywojennego pozwala na zrozumienie potrzeb rozwijającego się miasta w okresie polskiej państwowości. Oprócz tego przedstawiony został także krótki rys biograficzny architekta, co stworzyło możliwość skonfrontowania toruńskiej realizacji z innymi projektami autorstwa Wierzbickiego.

Ostatni rozdział publikacji prezentuje okoliczności powstania kościoła pod wezwaniem Notre Dame du Travail (Matki Boskiej Wspomożycielki ludzi pracujących) w Paryżu. W obliczu wielu wspaniałych zabytków stolicy Francji, kościół Julesa Astruca, zlokalizowany w XIV dzielnicy, umknął uwadze badaczy i nie był przedmiotem wnikliwych dociekań, choć z pewnością na nie zasługuje. Wyróżnia się monumentalną, masywną bryłą obleczoną w neo-romańską stylistykę, która nie zapowiada formalnie odmiennego wnętrza, zdominowanego przez metalową konstrukcję – wyeksponowaną, tworzącą nowoczesną i nieco industrialną oprawę przestrzeni sacrum. Kościół wydaje się urzeczywistnieniem marzeń Eugène-Emmanuela Violet-le-Duca, które wyartykułował je ponad 30 lat wcześniej, przed powstaniem owego kościoła, w *Entretiens sur l'architecture* (1863 r.). Wówczas, odnosząc się do obiektów paryskich, wyraził swój pogląd na temat współczesnej architektury, stawiając niejako nowe wyzwania architektom. „Mamy pod ręką cenny materiał konstrukcyjny (...) żelazo, z którego wznosi się całe budowle, jak na przykład Hale Centralne w Paryżu, niektóre dworce kolejowe, a tymczasem obok tych budowli, co prawda dobrze rozplanowanych, ale będących tylko hangarami, budujemy cytadele z kamienia (...) Czyż niemożliwe jest rozwiązanie pośrednie między kamiennym blokiem z łukami a kościołem La Madeleine, a dworcem kolejowym?”. Kościół Astruca przy ulicy Guillemot w Paryżu jest przykładem symbiotycznego rozwiązania formalnego, ale na wystrój kościoła wpływ miały także inne czynniki, zwłaszcza społeczne, materialne i duchowe. Charyzmatyczny duchowny opat Jean Baptiste Soulange-Bodin, uważany za współtwórcę kościoła, dążył do wypracowania nowej przestrzeni sacrum odpowiadającej i dedykowanej lokalnej, robotniczej społeczności, która jednocześnie stawiała się za nią współodpowiedzialna. Szczegółowe dane odnoszące się do okoliczności powstania kościoła Notre Dame du Travail, powstania projektu, etapów budowy, architekta i inwestorów zostały pozyskane przez

Catherine Luscinski w wyniku szczegółowych kwerend, przeprowadzonych w paryskich archiwach (Archive de Paris, Archive Historique de l'Archeveché de Paris) oraz instytucjach gromadzących źródła do badań na kulturą i sztuką (Médiatheque de l'Architecture et du Patrimoine, Bibliotheque Nationale de France).

W siódmym tomie *Studiów z Architektury Nowoczesnej* zamieszczono pięć opracowań, które mimo swojej różnorodności tematycznej, łączy zasada rzetelnego rozpoznania źródłowego. Projektanci budynków, których historię zaprezentowano w szczególnych artykułach, mieli całe spectrum możliwości technicznych i rozwiązań formalnych, jakie oferował początek XX wieku. Oscylowali między historyzmem a modernizmem, prezentując równocześnie swoją postawę wobec współczesnej architektury. Duże znaczenie miała funkcja wznoszonych obiektów, która wynikała nie tylko z oczywistych potrzeb określonej grupy społecznej lub indywidualnych użytkowników. Bardzo często budynki te niosły wyraźny przekaz ideologiczno-społeczny.